

Matthias van Rossum, *Werkers van de wereld. Globalisering, arbeid en interculturele ontmoetingen tussen Aziatische en Europese zeelieden in dienst van de VOC, 1600-1800* (Hilversum: Verloren, 2014) 448 p., ISBN 978-90-8704-419-0. Tevens verschenen als proefschrift aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Waar het onderzoeksveld van vroegmoderne maritieme geschiedenis zich voornamelijk richt op handel, transport en uitwisseling van goederen en ideeën, blijven fundamenteel onderliggende aspecten zoals arbeidsprocessen en productieverhoudingen al te vaak verborgen. In *Werkers van de Wereld* onthult Matthias van Rossum de maritieme arbeidsverhoudingen die de drijvende kracht vormden van de onderbelichte maar cruciale intra-Aziatische scheepvaart van de VOC tijdens de periode 1600-1800. Hij richt zich daarbij op maritiem Azië als multiculturele arbeidswereld, en onderzoekt door middel van een structurele analyse de arbeidsomstandigheden en onderlinge verhoudingen van zeelieden in dienst van de VOC. Deze zeelieden vormden een heterogene groep, bestaande uit Europeanen, Chinezen, Javanen en Indische 'moren', als ware 'werkers van de wereld'. Van Rossum schetst daarbij een levendig beeld van deze maritieme arbeidswereld via illustraties en het samenbrengen van vele fragmentarische 'levensgeschiedenissen'. Hij hanteert ook een kwantitatieve methode waarbij hij, aan de hand van administratieve bronnen zoals de *Generale Land- en Zeemonsterrollen* en de *Processtukken van de Raad van Justitie in Batavia*, gegevens verwerkt die hij uitgebreid illustreert met duidelijke tabellen en grafieken.

De titel van het boek werd ontleend aan Marcus Rediker's slothoofdstuk uit *Between the Devil and the Deep Blue Sea* (1987), en plaatst zich daarmee in het verlengde van dit werk, dat het zeemansleven als sociale arbeidsgeschiedenis weer geeft. Van Rossum toont niet enkel de wereld waaruit deze werkers afkomstig waren, maar vooral ook hoe de werkomgeving binnen de VOC de verhoudingen tussen bemanningsleden vormgaf. Hierdoor begeeft hij zich in de debatten rond mogelijke scheidslijnen binnen dergelijke verhoudingen. In het kielzog van historici zoals Rediker en Linebaugh werden zo reeds klassentegenstellingen binnen de vroegmoderne kapitalistische werkomgeving van zeevarenden benadrukt. Historici zoals Balachandran benadrukten dan weer raciale tegenstellingen en discriminatie.

Van Rossum's boek bevat een theoretisch 'interludium' dat zijn benadering van verschilvorming tracht te onderbouwen vanuit een combinatie van sociologische theorieën ontleend aan Tilly, Bourdieu en Goffmann. Hoewel Van Rossum vanuit zijn theoretische uitgangspunt dus ook naar verschillen zoekt binnen de onderlinge arbeidsverhoudingen, luidt zijn opmerkelijke conclusie dat er veeleer sprake is van gelijkenissen, voortkomend uit gelijkwaardige arbeidsomstandigheden binnen de VOC. Bijgevolg stelt hij vast dat er vrij gelijkwaardige arbeidsverhoudingen bestonden tussen Europese en Aziatische zeelieden. Zo kenden de lonen voor Europese en niet-Europese zeelieden weinig verschil. Ook werd de toegang tot de arbeidsmarkt

door specifieke recruiteringspatronen bepaald, die nauwelijks verschil tussen Europeanen en Aziaten laten zien). Als 'totale institutie' wendde de VOC controle- en disciplineringsstrategieën aan in het reguleren van werk en leven van haar personeel, en in het vestigen van een gezagsstructuur. Binnen deze werkomstandigheden ontstonden wel nieuwe gemeenschappen, zoals in het geval van Moorse zeelieden), wat een vorm van ethnocentrisme impliceert, maar wat volgens Van Rossum geen kwalitatief hiërarchisch verschil inhield. Samengevat toont hij aan dat de aard van het werk binnen de Compagnie voor een lotsverbondenheid zorgde. Die kon zich expliciet manifesteren via reacties op de gezagsstructuur aan boord van de schepen, bestaande uit vluchtstrategieën of escapisme, wat in sommige gevallen zelfs blij gaf van collectief bewustzijn en protest via muiterij of 'amok'.

Van Rossum concludeert in zijn onderzoek dat verschilvorming niet dezelfde impact of betekenis kende die het vanaf de negentiende eeuw zou krijgen. Dit brengt zijn werk in rechtstreekse tegenstelling tot auteurs als Balachandran, Barendse en Sutton, wiens beeld van Aziatische zeelieden in een raciaal inferieure of achtergestelde positie hij voor de achttiende eeuw als onjuist beschouwt, en als een latere negentiende-eeuwse constructie beoordeelt (p. 380-381).

In zijn benadering tot dit onderzoeksonderwerp zoekt Van Rossum ook aansluiting bij bestaande debatten rond globalisering. Zo refereert hij naar het hedendaagse debat over de *Great Divergence* binnen de globale geschiedenis, wat de vraag stelt naar de oorzaken van het ongelijke economisch groeitrajec van 'The West' en 'The Rest'. Toch valt te betwijfelen of de poging tot aansluiting bij dit debat een noodzakelijke meerwaarde vormt voor dit werk, dat in zijn analyse en resultaten op zichzelf relevant, waardevol en krachtig genoeg blijft. Ook verliest dit werk door zijn breedvoerigheid soms aan focus, mede doordat het aan vele subvragen en discussies raakt.

Van Rossum's boek vormt vooral een grote meerwaarde voor het onderzoeksdomein van de globale arbeidsgeschiedenis, doordat het een uitgebreid perspectief biedt op de sociale wereld waar de VOC-institutie in Azië deel van uitmaakte, waarbij het de structurele kenmerken van een multiculturele maritieme wereld onthult die tot op heden nog te vaak onvermoed bleef. Het werk opent ook vragen en perspectieven voor verder onderzoek: zo kunnen bredere interculturele vergelijkingen naar de arbeidsvoorwaarden aan boord van niet-Europese schepen, of dieper kwalitatief onderzoek naar de betekenis van interculturele communicatie worden uitgevoerd. *Werkers van de wereld* creëert bewustzijn over een vroegmoderne maritieme wereld van onderop, waardoor dergelijke vragen voortaan in een nieuw licht gesteld kunnen worden.

Wim de Winter
Universiteit Gent